

*Aki_i nincs maga_i ellen, az_i lehet neki_i ellene_i?
A magyar birtokoszerkezetű viszonyjelölőkről*

A magyar személyragozható ragok és névutók paradigmájának hasonlósága a birtokjelölt főnevek paradigmájához (vö.: *hozzám – hazám, alád – palád*, stb.) érvként szolgálhat az előbbieket birtokosi elemzése mellett. Egy ilyen elemzést jól motiválhatnak a történeti adatok is, hiszen ismert tény, hogy ezen ragok és névutók jó része olyan birtokos szerkezetekből alakult ki, amelyekben a főnévi fej fokozatosan elvesztette eredeti jelentését és a lokatívuszi raggal együtt egyetlen monomorfémikus viszonyjelölőként grammatikalizálódott (lásd Hegedűs 2011).

Előadásomban azt vizsgálom meg, hogy a szinkrón nyelvállapotban elérhető-e a beszélők számára a személyragozható ragok és névutók birtokosi elemzése, és ha igen, akkor pontosan milyen formában tárolják ezt az elemzést. A tárgyalandó és elsősorban kelet-magyarországi beszélőktől származó adatokban megfigyelhető variáció kézenfekvő magyarázatát adja az a feltételezés, hogy egyrészt egy ilyen elemzés nem minden beszélő számára egyformán elérhető, másrészt a beszélők abban is különbözhetnek, hogy a személyragozható viszonyjelölők csoportjának pontosan mely elemeit kezelik birtokoszerkezetüként.

A ragozható névutók birtokosi elemzése mellett Marác (1989), É. Kiss (1998) és Surányi (2010) is érvként hozzák fel azt a tényt, hogy bővítményük részesesetben kiemelhető a PP-ből, hasonlóan a birtokosnak a birtokos szerkezetből történő kimoogatásához. Surányi (2010) azt is megjegyzi, hogy a beszélők nem egységesen ítélik meg az ilyen, névutókat érintő kimoogatásos szerkezeteket. Szintén eltérnek a beszélők abban, hogy engedélyeznek-e extra, birtokosinak tetsző morfológiát a direkcionális olvasatú személyragozható névutókon (vö.: *mellé – melléje*, É. Kiss 1998).

Az előadásban amellet fogok érvelni, hogy a fenti szerkezeteket érintő beszélők közti variáció párhuzamba állítható a lenti (a) és (b) szerkezeteket közti variációval, és voltaképpen azzal közös tőről fakad. A standard nyelvváltozatban lokális előzmény jelenlétében a tárgyalt viszonyjelölők csak anafórával engedélyezik a reflexív olvasatot (1b, 2b); a beszélők egy része számára viszont a nem-anafórikus kódolás is grammatikus (1a, 2a). Utóbbi beszélők egy olyan grammatikalizálódott birtokos szerkezetként tárolják az adott viszonyjelölőt, mely egy ki nem ejtett, HELY-jelentésű szemantikailag és korlátozottan szintaktikailag is aktív fejet tartalmaz (a 3 és 4 közötti kontraszt egy ilyen elemzéshez ad jó motivációt). Informálisan, a *mellettem* névutó 'az (én) helyemnél' szemantikával és az ennek megfelelő grammatikalizálódott birtokos szerkezettel rendelkezik. Az ilyen beszélők számára így az (1a)-ban és (2a)-ban reprezentált referenciális függőség nem szigorúan lokális jellegű, így nincs szükség anafórikus kódolásra sem. Független érvként szolgál emellett az elemzés mellett az az érv, hogy az egyébként agrammatikus nem-anafórikus kódolás elfogadható (6a) vagy jobb (8a) lesz a beszélők egy része számára akkor, ha a konstrukció a birtokosi szerkezet egyéb jegyeit is mutatja (extra birtokosi morfológia (6)-ban, kimoogatott részesesetű bővítmény (8)-ban).

Az (1-8) által reprezentált beszélők közti variációt így az váltja ki ebben az elemzésben, hogy a beszélők a személyragozható viszonyjelölők kisebb vagy nagyobb csoportját tárolják grammatikalizálódott szerkezetű birtokosi elemként a mentális lexikonban. A kelet-magyarországi beszélőkkel készített kérdőívek alapján az előadásban igyekszem feltérképezni, milyen további szabályszerűségek figyelhetők meg a grammatikalitási ítéletek eloszlásában.

(1)	a.	% <i>Látok egy kígyót mellettem.</i>	b.	<i>Látok egy kígyót magam mellett.</i>
(2)	a.	% <i>Vigyél veled esernyőt!</i>	b.	<i>Vigyél magaddal esernyőt!</i>
(3)	a.	% <i>Szájfényt mindig tartok nálam.</i>	b.	<i>Szájfényt mindig tartok magamnál.</i>
(4)	a.	<i>Szombaton házibulit tartok nálam.</i>	b.	* <i>Szombaton házibulit tartok magamnál.</i>
(5)	a.	* <i>János_i letette a könyvet mellé_i.</i>	b.	<i>János_i letette a könyvet maga_i mellé.</i>
(6)	a.	% <i>János_i letette a könyvet melléje_i.</i>	b.	%?? <i>János_i letette a könyvet maga_i melléje.</i>
(7)	a.	* <i>János_i mellé_i tette le a könyvet.</i>	b.	<i>János_i maga_i mellé tette le a könyvet.</i>
(8)	a.	%?? <i>János_i mellé_i tette le a könyvet neki_i.</i>	b.	* <i>János_i maga_i mellé tette le a könyvet neki_i.</i>

Válogatott hivatkozások

É. Kiss, Katalin. 1998. Verbal prefixes or postpositions? Postpositional aspectualizers in Hungarian. In C. de Groot and Kenesei, I. szerk. *Approaches to Hungarian 6*. Szeged: JATE. • Hegedűs, Vera. 2011. The grammaticalization of postpositions in Old Hungarian. Kézirat. Budapest: Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences. • Marác, László. 1989. Asymmetries in Hungarian. PhD disszertáció. Rijksuniversiteit Groningen. • Rákosi, György. 2010. On snakes and locative binding in Hungarian. In: Miriam Butt & Tracy H. King. szerk. *Proceedings of the LFG '10 Conference*. Ottawa: Carleton University. Online publikáció: CSLI Publications. 395-415. • Surányi, Balázs. 2009. Adpositional preverbs, chain reduction, and phases. In M. den Dikken & R. Vago szerk. *Approaches to Hungarian 11*. Amsterdam: John Benjamins. 217-250.